

НА СОЙМІКАХ ВЯЛІКАГА КНЯСТВА ЛІТОЎСКАГА

Г. А. Мамрыкава

Гомельскі дзяржаўны тэхнічны ўніверсітэт імя П. В. Сухого, Беларусь

Навуковы кіраўнік С. А. Юрыс, канд. гіст. навук, дац.

У любым грамадстве існуе палітычная барацьба розных сацыяльных слаёў насельніцтва. Яе формы і метады дыкуюцца не толькі гістарычным часам, да якога належыць разглядаемае грамадства, але і традыцыямі, назапашанымі у ходзе яго развіцця. Яркія прыклады палітычнай барацьбы дае нам дзейнасць павятовых соймаў ВКЛ.

Перадсоймавыя соймікі, утвораныя паводле кароннага ўзора ў адпаведнасці з бельскім прывілеем ад 30.12.1565 г. і юрыдычна санкцыянаваным II Статутом ВКЛ, увайшлі пасля Люблінскай уніі ў парламенцкую сістэму Рэчы Паспалітай у нязменным выглядзе. Такім чынам, ад 1569 г. на абшары Вялікага княства Літоўскага збіраліся 22, а пасля вызвалення Смаленшчыны з-пад маскоўскага панавання – 24 павятовых соймаў [1, с. 77]. Паколькі закон казаў толькі пра перадсоймавыя соймікі, то ўсялякія іншыя з'езды соймамі не называліся. Таму існаваў супраціў іх скліканню перад іншымі соймамі, літоўскімі канвакацыямі, генеральнымі з'ездамі перыядаў бескараляўства.

Шмат пакаленняў даследчыкаў стараліся апісваць і класіфікаваць соймікі, грунтоўчыся на іх кшталце, кампетэнцыі, назвах. Толькі 30 гадоў таму назад Адам Літынскі выступіў з тэзаю, што соймак быў адзін, а разнастайных з'ездаў было багата, і назвы іхнія вызначаліся якраз іхнімі функцыямі. Вальнаму сойму павінны былі папярэднічаць соймікі ў паветах, якія склікаліся караляўскімі ўніверсаламі сама менш за шэсць тыдняў перад яго адкрыццём, прычым яны павінны былі трапіць да ваяводаў і судовых старастаў за два тыдні перад соймамі.

Напэўна, нярэдкамі былі выпадкі, калі мясцовыя эліты і нават самі судовыя старасты не былі зацікаўлены ў шырокім розгаласе пра набліжэнне соймаў і абмяжоўваліся інфармаваннем пра іх толькі сваіх паплечнікаў. У гэтых выпадках ўніверсалаў або зусім не публікавалі, або публікавалі толькі вельмі абмяжавана. Пра соймак, такім чынам, шляхта даведалася толькі перад самым яго адкрыццём або ўжо пасля заканчэння.

III Статут ВКЛ надалей прадугледжваў абавязак удзелу ў соймах усіх грамадзянаў – кожнага ў сваім павеце, прычым гэта тычылася і біскупаў, ваяводаў, кашталянаў і разнастайных ураднікаў [2, с. 42]. Было пацверджана права соймаў займацца не толькі справамі, якія прапанаваў ім кароль у інструкцыях, але

і мясцовымі. Яны не маглі працаваць даўжэй за 4 дні, але ўсе павінны былі з'явіцца на іх ужо ў першы дзень і засядаць і галасаваць згодна з усталяваным парадкам. Кожны павет меў права выбраць па двое паслоў на сойм, але толькі аднагалосна. Гэтыя паслы павінны былі атрымаць ад сойма інфармацыю, пацверджаную пячаткамі ўдзельнікаў, як паводзіць сябе ў даручаных ім справах, і права прымаць рашэнні ў гэтых пытаннях.

Падрыхтоўка соймавых універсалаў ляжала на канцылярыях, прычым згодна са звычаем пытанні гэтыя падлягалі кампетэнцыі канцлера, і толькі ў выключных выпадках пераходзілі ў кампетэнцыю падканцлера. Часам уся лагістычная праца выконвалася персаналам караля, а канцылярыі толькі перапісвалі дастаўленыя ім узоры лістоў, без права ўмяшання ў іх.

«Лімітаванне» паседжанняў – адзін са спосабаў змены тэрміну сойма без таго, каб кароль канечне павінен быў склікаць яго паўторна. Не заўсёды, аднак, шляхта пагаджалася пераносіць паседжанне з прычыны «запозненых граматаў», хоць нярэдка гэта была зручная нагода, каб сарваць іх.

Для правядзення соймавых з'ездаў кожны павет меў свае традыцыйнае месца. Найчасцей гэта была ягоная сталіца, дзе, як правіла, канцэтравалася ўсе грамадскае жыццё. Было, аднак, некалькі адміністрацыйных адзінак, у якіх з прычыны месцазнаходжання і юрыдычнага статусу сталічнага горада гэтае грамадскае жыццё адбывалася ў іншым месцы. У трох паветах Наваградскага ваяводства толькі ў выключных выпадках соймікі не адбываліся ў павятовых цэнтрах. Віцебскае ваяводства з прычыны свайго пагранічнага месцазнаходжання было ў небяспецы маскоўскіх наездаў, і тады віцебскія і аршанскія соймікі і суды збіраліся па-за граніцамі гэтых паветаў – напрыклад, віцебскія ў Нясвіжы (1655), Бездзежы (з 1658), Слоніме (1662), а аршанскія – у Чарэі або Менску (1655), Кобрыне (1658).

Паколькі ніякі закон не прымушаў шляхту браць удзел у сойміку свайго павета, цяжка вызначыць, наколькі масавымі яны былі і які працэнт грамадзянаў браў удзел у іх. Асабліва ўважаючы на тое, што ўладальнікі маенткаў у розных паветах мелі свабоду выбару сойма, а палітычныя гульцы не заўсёды былі зацікаўленыя ў надзвычайнай мабілізацыі шляхты да прыбыцця на іх. Штопраўды, літоўскія статуты дакладна вызначалі, што ў соймах можа браць удзел толькі шляхціч, прычым такі, які валодае нерухомасцю ў дадзеным павеце, але гэтыя нормы – як і шмат якія іншыя пастановы – строга не выконваліся.

Функцыя асобы, якая адкрывала сойм, была важнаю, бо такі чалавек мог дастаткова самастойна паводзіць сябе ў справе элекцыі маршалка ўласна для паседжанняў, або нават адразу скончыць сойм. Таму важна было сачыць за найвышэйшым паводле рангу ўраднікам у ваяводстве ў дзень, прызначаны для сойма, а таксама завабіць яго ў сваю фракцыю.

Такім чынам, пытанне выбару дырэктара на ваяводскіх соймах не было ў ВКЛ юрыдычна ўрэгулявана, а спасылка на звычаі не заўсёды давала станоўчы вынік, хоць у дачыненні да павятовых маршалкаў у прынцыпе трымаліся звычаевага права. Функцыі маршалка былі надзвычай важныя для ходу сойма, бо ен валодаў вялікімі фармальнымі правамоцтвамі, якія часта пашыраліся нефармальнымі прывілеямі, здабытымі рознымі захадамі або сілаю [1, с. 122].

Шляхта тады магла адбіраць дырэктара і найчасцей так і рабіла, але не заўсёды – часам узяць на сябе старшыняванне прасілі асобу, якая карысталася аўтарытэтам або не будзіла рознагалоссяў. Гэта, напэўна, быў вынік трыдыцыйнага падыходу да праблемы-рашучая перавага аддавалася пазбягання элекцыі шляхам галасавання. Відавочна, бывалі выпадкі, калі ніхто не хацеў прымаць прапанову весці

паседжанне, і тады адбываліся нармальныя выбары праз галасаванне. Уплывовым павятовым дзеячам тады ўдавалася правесці ў дырэктары нават нетытулаванага шляхціча, нягледзячы на прысутнасць не толькі шмат каго з павятовых службоўцаў, але і сенатараў. Таму на ўсякі выпадак гэтых мясцовых шляхецкіх лідэраў імкнуліся абясшкодзіць – здабыць іхнюю прыхільнасць ласкаю, падкупіць, застрашыць або выключыць з паседжання. Здаралася і такое, што «насуперак закону і прынятым звычаям да абрання пададзена некалькі іх міласцяў паноў дырэктараў», і кожны з іх на гвалт, не зважаючы ні на якія галасаванні і пратэсты, маючы падтрымку ў сваіх прыхільніках, лічыў сябе дырэктарам, раздаваў галасы, перакрываючы канкурэнтаў, што ўрэшце вяло да зрыву паседжанняў з усімі наступствамі гэтага.

Пасля заканчэння фармальнасцяў з выбарам маршалка сойма прыступалі да дэбатаў па сутнасці на падставе легацыі, прадстаўленай каралеўскім паслом. Функцыі пасла выконвалі вельмі розныя асобы – часта каралеўскія сакратары і прыдворныя, сыны мясцовых саноўнікаў, самі земскія службоўцы, але часам на соймік прыбывалі толькі звычайныя пасланцы, якія аддавалі дакумент у рукі маршалку.

Такім чынам, на прыкладзе аналізу працы павятовых соймаў мы можам прыйсці да высновы, што палітычная барацьба ў беларускім грамадстве адыгрывала важную ролю і па формах была дастаткова разнастайнай.

Літаратура

1. Рахуба, А. Вялікае княства Літоўскае у парламенцкай сістэме Рэчы Паспалітай (1569–1763) / А. Рахуба. – Мінск : Медысонт, 2008. – 424 с.
2. Статут Вялікага княства Літоўскага, 1588. Тэксты. Даведнік. Каментарыі. – Мінск : Беларус. сав. энцыкл., 1989. – 572 с.